

MULTI PROBLEM GEZINNEN: TUSSEN TEKORT KOMEN EN TEKORT DOEN

Han Sauren

Han Sauren is Maatschappelijk werkster met ervaring in de jeugdhulpverlening. Masterclass contextuele therapie. Seksuologe NVVS. Medewerker CLAS. Zelfstandige praktijk. Staf lid en opleider Leren over leven.

ZE KOMEN NIET OPDAGEN

ZE ZIJN NIET GEMOTIVEERD

ZE ZIJN MOEILIK, LASTIG

ZE ZIJN NIET THUIS

ZE ZIJN CHAOTISCH

ZE ZIJN WANTROUWEND

VOL ONBEGRIP

MISLUKT

IMPULSIEF

AFHANKELIJK, CLAIMEND

ONBEKWAAM

AFWIJKEND

ONAANGEPAST

Ik heb een aantal ervaringsbeelden neergezet over multiproblemegezinnen, kansarmoede, al die termen. Ik vind ze niet klinken. Wie weet vinden we vandaag de inspiratie om ze anders te gaan noemen !?

Ik wil u de column voorlezen van Jan Mulder die op 19 september jl. in de Volkskrant stond en gericht is aan dhr. Nawijn, onze minister van Vreemdelingenzaken.

“Geachte heer Nawijn,

Vier jaar geleden kreeg een gezin met vijf kinderen in een dorp in Koerdistan bezoek van een groep Koerdische vrijheidsstrijders. Ze drukten de vader een geweer in zijn handen en bevalen hem te vechten tegen de vijand. De man vroeg om vergiffenis: hij kon en wilden niet op mensen schieten.

Het gezin werd door de Koerden getreiterd en vluchtte naar Istanbul. De Turkse geheime politie kwam, drukte de vader een geweer in de handen en droeg hem op Koerde te doden. Ze vluchtten naar Duitsland.

Een daartoe gemachtigd kantoor besloot tot onmiddellijke uitzetting en het gezin liep naar Nederland. Nauwelijks hadden ze in de stad Groningen een schamel onderdak gevonden, of midden in de nacht vielen twintig politiemannen het huis binnen en arresteerden de moeder. Zij werd het land uitgezet. Sindsdien is er nooit meer iets van haar vernomen.

Twee jaar later zie de vader tegen de kinderen (7,10,12,19 en 22 jaar) dat hij het laatste brood ging kopen. De mentaal verziekte man trok de deur achter zich dicht en verdween voor altijd uit hun leven.

Nu, anderhalf jaar verderop in het verdriet, zitten de drie jongste wezen op een lagere school en mogen de twee oudste, behalve de hele dag huilen, niets doen wat ook maar een zweem neigt naar integratie. Ze kregen onlangs wel een brief van een instantie: ze moesten zich melden voor een interview in Zevenaar. Ze worden uitgezet.

Blijven over: de drie van 7,10 en 12. ‘Ga eigenlijk ook maar weg, wij zijn niet verantwoordelijk voor jullie.’ - ik zeg het even in mijn eigen woorden.

Mag de theorie van het vluchtelingenbeleid hier niet wijken voor het gezond verstand, dat alle vijf een verblijfsvergunning geeft?

In smartelijke afwachting van uw reactie,

Jan Mulder

Multiproblem? Kansarmoede? Waar gaat dit over?

Uit het land uit het hart.

Niet meer in het hart gesloten worden. Het eigen hart sluiten.

Hier wordt de menselijke orde verstoord.

Hier is sprake van onrecht, van schuld.

In de contextuele visie wordt onderscheid gemaakt tussen schuldgevoelens en reële schuld: Wanneer de balans tussen geven en ontvangen langdurig uit evenwicht blijft, ook door de geschiedenis en generaties heen, ontstaat reële schuld van de ene mens t.o.v. de ander.

Door mijn werk –o.a. met families waarin seksueel misbruik voorkomt - ben ik voortdurend zoekend, denkend, werkend met het begrip schuld. Relationele schuld ontstaat door uitbuiting van de ene mens door de ander. Door geen of onvoldoende recht te doen aan wat billijk is in de balans van geven en ontvangen.

Wanneer je schuld als boekhoudkundig begrip neemt: dan is er iets wat je nog te doen hebt.

In contextuele zin: je kunt schuld inlossen door actie en passende zorg.

Schuld geeft daarmee toekomst i.p.v. dat je er enkel onder gebukt gaat.

Schuldgevoelens worden in de contextuele visie in de 2^e dimensie, die van de psychologie, geplaatst en hoofdzakelijk beschouwd als indicatoren van fundamentele onevenwichtigheid - waarschijnlijk een legitieme wegwijzer naar onbillijkheid, naar hoe baten en lasten in een relationele (intergenerationele) context zijn verdeeld en dat geldt ook voor schaamte.

Dit onderscheid tussen schuld en schuldgevoelens vergt een onderzoek naar de rechtvaardigheid van de relatie.

In die zoektocht speelt ook loyaliteit een rol en daarmee staan er twee belangrijke pijlers, rechtvaardigheid en loyaliteit, waarop het contextuele denken en werken gebaseerd is.

Nagy, de grondlegger, begon het concept van de loyaliteit te gebruiken om aan te geven op welke wijze gezinsleden met elkaar verbonden zijn door een keten van geven en ontvangen resulterend in een transgenerationeel web van verwachtingen en verplichtingen welke hen verbonden houdt ondanks welke psychologische of transactionele breuken dan ook.

Hij gebruikte de term parentificatie om situaties te beschrijven waarin de loyale beschikbaarheid van kinderen wordt uitgebuit door volwassenen.

Ouders proberen in hun kinderen de zorgende ouder te vinden die zij misten toen zij kind waren, en kinderen proberen aan deze verwachting te voldoen ten koste van hun eigen behoeften.

Ik heb het over een zoektocht die niet alleen over de anderen gaat. Die zoektocht begint (en eindigt nooit) bij mijzelf, bij ons hulpverleners.

In dat eigen zoeken kreeg en krijg ik een aardig handje hulp van het contextuele gedachtegoed.

Als hulpverlener heb ik bijna altijd vragen als:

wat werkt?

wat slaat aan?

Hoe ziet de balans van geven en nemen eruit?

Wat doet mensen veranderen? Wat is er nodig?

Hoe kan competentie ontdekt, vergroot?

Maar daar gaat wel wat aan vooraf. Ook ik bouwde mee aan het ervaringsbeeld over multi-problem gezinnen, moeilijke en lastige cliënten; ze komen niet op afspraken, ze zijn niet thuis of de halve buurt zit binnen.

Met hen is eigenlijk alles mis wat je je maar kunt bedenken.

Ik werd er zo moe van, van hun lange en complexe probleemgeschiedenis. De zoveelste hulpverleenster te zijn met de ouders die de vroegere kinderbeschermingspupillen zijn geweest en zich voorgenomen hadden dat hun kinderen het koste wat koste beter zouden gaan krijgen dan zij zelf hebben gehad. En toch moeten uit huis plaatsen. Zoveel hulp geïnvesteerd, van alles geprobeerd, het resultaat minimaal.

Ik werd ook zo moe van al die verschillende instellingen die bemoeienis hebben met een gezin. Zo moe van agenda's trekken, van gebrek aan coördinatie en planning, en niemand die oog heeft voor het geheel en de continuïteit van de hulp.

Moe van mijn aangeleerde methoden die onvoldoende aangepast waren aan de eigen aard van de gezinnen.

Moe van niet verstaan en niet verstaan worden.

Moe van dat wel iets kon in de spreekkamer en thuis niets gebeurde.

Oh ja, er moet natuurlijk eerst brood op de plank! Er moet gewerkt worden aan concrete materiële noden die zo verweven zijn met het dagelijks leefmilieu, maar ja, daar was ik niet voor. Sociaal-economische hulp hoort bij het andere loket.

Ik ben van de psychosociale kant en het ligt bij hun als het mij niet lukt.

M O E

En dat betekende van ontmoeten naar ontmoeten.

En ik wil u verklappen - het was eind jaren 80 - dat in die tijd een van mijn gevierde uitspraken: "Ik begin een poffertjeskraam!" was.

Ik zag op de markt een man in een poffertjeskraam die met een ongelooflijke vaardige snelheid die poffertjes draaide en dacht: die man heeft een vak.

Maar toch.....

Ik merkte dat ik helemaal niet zo onervaren en onbekwaam was, maar dat ik anders moest gaan kijken naar hindernissen bij mijzelf om te kunnen ontmoeten:

Wie en wat zich aandient!

Ik merkte dat er een grote kloof gaapte tussen theorieën over relaties en de daadwerkelijke toepassing daarvan.

In die tijd draaide ik mee in crisisdienst en 'n pieperoproep leidde me naar het gezin x en daar stond ik - klein als ik ben - terwijl een grote moeder de deur opende. Er bungelde een sigaret aan haar lip, in de vloerbedekking van de gang trapte de een of andere onverlaat een sigaret uit. Het stonk er naar verschaald bier. De tv stond knetterhard aan, niemand die ernaar keek. "M'n jongste is er vandoor en als die terugkomt mag de voogd 'm komen halen. Ik hoef hem niet meer, hij heeft alle centen meegejat."

"U begrijpt niet wat u uw kind daarmee aandoet." zei ik in het gesprek.

"Jij moest eens weten wat ze mij hebben aangedaan."

Ik stopte.....

Vijandigheid, wantrouwen en angst.

De reddingsmentaliteit op de helling.

Terechtgekomen in een explosief mengsel van gevoelens, van tekortkomen en tekort gedaan zijn.

Ik ging aan de slag, ook met een nieuwe studie, niet voor de multi-problem gezinnen, maar omdat ik aangesproken werd.

Mijn gezin van herkomst, de geschiedenis, het belang van loyaliteit, van gerechtigde aanspraken, om zo meer te kunnen en gaan verhelderen wat er op relationeel vlak aan de hand is. En zo leerde ik zien en ervaren dat de contextuele benadering ook kansen biedt voor kansarme gezinnen.

Ik leerde over het levensbelang, het existentiële bestaansrecht, nl.

ER TOE DOEN.

Dit heeft twee betekenissen:

Enerzijds dat het verschil uitmaakt voor de ander dat je er bent en

Anderzijds ook, dat de ander zich bekommert om je bestaan.

Wanneer dat niet het geval is, dan betekent dat bijvoorbeeld voor een kind dat het er niet toe doet, het niet waard is te bestaan, het geen zelfvertrouwen kan ontwikkelen, wat autonome zelfafbakening en zelfvalidatie onmogelijk maakt. Wat mogelijkheden om relaties te vertrouwen belemmert. Simpel gezegd: het geeft te weinig grond.

De meest fundamentele erkenning van ons bestaan krijgen we van onze ouders. Zij bevestigen ons bestaan door het feit dat zij ons het leven geven. Een wezenlijker geschenk dan het leven zelf kunnen we niet krijgen.

Het zijnsgegeven, loyaliteit, een relationeel begrip, maakt dat we trouw blijven aan onze bronnen. Dat is een diep geworteld gegeven, dat begint met het onvoorwaardelijke vertrouwen wat de baby geeft aan degene die hem verzorgt, ook wanneer die zorg onvoldoende is. Zorg kunnen geven hangt samen met gekregen zorg.

Wanneer er een sterk onvervuld verlangen van de ouder naar ER TOE DOEN blijft bestaan wordt het kind vaak de verpersoonlijking van dat verlangen waardoor het opgroeit met irreële verwachtingen van ouders waaraan het nooit kan voldoen en dat wel wil en dat ook blijft proberen. Het gevende kind.

Daar ontstaat de bodem van tekortschieten, nooit goed genoeg, en van wat Nagy de roulende rekening noemt.

De ouders hebben openstaande rekeningen naar hun ouders. Die worden niet vereffend, maar wel meegenomen in de rugzak en de niet betaalde rekening wordt doorgegeven, het loyale kind is geneigd die te betalen.

Ziet u hoe hier sprake is van transgenerationale overdracht? Hoe hier beschadigd vertrouwen ontstaat? Hoe hier constructieve aanspraken, een recht van eenieder, verbogen worden naar destructiviteit. Dat wordt het recht, van waaruit je handelt omdat de balans tussen geven en ontvangen binnen de familie - en gezinsrelaties ernstig verstoord is en er te weinig of geen erkenning is voor de nog openstaande rekeningen.

Er is te weinig ruimte voor die mix van gevoelens en gedrag ivm

Tekortgekomen, verwaarloosd

Behoeftigheid

Gekwetst –zijn

Verlating en angst.

We laten ons eerder verleiden om te focussen op tekort doen, op het zichtbare van wat misgaat.

Dat is wat Pol Ghesquiere het hulpverleningsperspectief noemt, waarin de hulpverleners de focus zetten op het destructief recht en het tekortschieten. Dat leidt tot strijd, dat geeft weerbarstigheid. Ouders hebben een ander perspectief: het beter doen dan de eigen ouders. Dat leidt tot een problematische hulpverleningsrelatie. Ghesquiere heeft daar uitgebreid over geschreven. En mij geholpen te proberen uit die perspectievenstrijd te blijven.

Het is inmiddels aangetoond dat niet de feitelijke vroege tekorten in het leven van ouders betrouwbaar ouderschap verhinderen. Het gaat er veel meer om hoe en of die feiten zijn verwerkt.

Hier liggen kansen voor de hulpverlening:

Terugkijken naar de eigen geschiedenis, het kind in de ouder ontmoeten.

Ik noem het vaker het rugzakje geleidelijk aan eens wat uitpakken.

Eigen tekorten worden zichtbaar. Het grote verlangen dit tekort de eigen kinderen niet aan te willen doen. De pijn van de herhaling.

Tijdens deze reis spreekt het kind in de ouder en vraagt vaak om aandacht, luisteren, zoeken, open vragen om aan te kunnen sluiten bij geleden onrecht en dat echt te erkennen. Heel vaak zie je hoe ouders meer ruimte krijgen (die moet gecreëerd) om naar eigen ouders te kijken en omstandigheden en hun beperkingen en niet te vergeten - en daar moet je ze mee helpen - naar maatschappelijk onrecht. Om zo per millimeter vertrouwen te gaan verdienen, wat anders is dan vertrouwen voelen want dat kan voorbij gaan en zelfs losstaan van rechtvaardigheid.

Oei oei, komt ze nou toch aan met een successtory?

Niet voordat ik verteld heb over mijn eigen grond, over hoe ik die, behept met mijn eigen rugzakje, bewerk, erin ploeter, winst boek en verlies, zaai en oogst.

Er anderen op toelaat en begrenst. En voordat ik me op die van anderen begeef, me realiseer dat ik me laat raken door vele realiteiten en kies voor aanspreken en aangesproken worden. Dat helpt mij om door te gaan, om aan te gaan. Om me te verbinden ook in anders –zijn, denken en voelen. Niet meer of beter minder te behagen, hier sta ik voor. Ik hoef niet perse leuk gevonden te worden. Ik ga niet uit van vertrouwen, ik ben er wel op uit: op het proces van vertrouwen opbouwen.

En het uitoefenen of nog veel meer het oefenen van de meerzijdige partijdigheid.

Dit betekent oog hebben voor de belangen van alle betrokkenen. Dus ook voor de afwezigen.

Vaak zijn dat de vaders in het multi-probleemverhaal. Letten we wel genoeg op de vader?

Of wordt hij door ons buitenspel gezet? Hij doet het toch zelf? En de moeder staat immers zo centraal in de opvoeding en binnen het gezin. Hoeveel dossiers krijgt u onder ogen waarin de vader buiten beeld is? Zien we hen wel? Of nemen we er genoeg mee dat hij er toch niet is en doen we ons werk in het eenoudergezin?

Hoeveel moeite doen we om met hem kennis te maken? Om achter het stereotype beeld van de afwezige, wantrouwige, moeilijk te bereiken ongemotiveerde man te kijken?

Meerzijdige partijdigheid is ook de afwezige partij te laten zijn. Hij is partij.

Wanneer we volharden om zonder agressie een echt menselijke benadering te kiezen, wat zien we dan?

Een vader die een perifere positie inneemt binnen het gezin. Soms draagt hij bij in de financiën, of is daar voortdurend strijd over. Er is vaak veel slechts over hem verteld, meer dan goeds.

Wanneer we naar de persoonlijkheidsstructuur kijken van de vader, zien we dat alle ingrediënten voor een persoonlijkheid met weinig relationele mogelijkheden aanwezig zijn. Weinig zelfvertrouwen en minderwaardigheidsgevoelens enerzijds en een zuigende honger naar zorg en warmte anderzijds. Vaak zien we dat dit tot uiting wordt gebracht in een dwingende autoritaire manier van aandacht eisen. Terwijl het gaat om bevestiging, de erkenning van zijn bestaan.

Het gebrek aan betrouwbaarheid is in deze fundamenteel van zijn persoonlijkheidsstructuur: wat niet is kun je afdwingen, kun je gewoon pakken. Pakken wat je niet kon krijgen: hier begint uitbuiting, verwaarlozing, geweld, seksueel misbruik.

Ik zet het in een relationeel-ethisch perspectief: hoewel het kind aanspraak kan maken op verdiend vertrouwen, krijgt het daar geen bewijzen van en dus geen of te weinig besef van gerechtigd zijn. Ethisch gezien heeft het kind meer dan het volste recht.

In ernstige gevallen wordt wantrouwend handelen het recht waarop het kind aanspraak kan maken. Het heeft immers ervaren dat het niets oplevert om vertrouwen te geven en zelf betrouwbaar te zijn.

Zo wordt een zelfbeeld opgebouwd wat bestaat uit: ik ben het niet waard om te krijgen en ik heb het recht om niets te geven en dus te nemen. Dit maakt dat de vader de inspanningen van anderen vanuit het gezin en ook van hulpverleners niet als zodanig kan zien. Zijn vaderschapsrol kan in sterke mate bepaald worden dat hij blijft hangen in zijn rol als kind. Het kind in de volwassen man, om en aan wie vroeger onvoldoende gegeven werd, en dat de verwachting koestert dat het eigen kind dit ongedaan zal maken. Ook hier wordt een rekening gepresenteerd die een generatie verder rouleert. En misschien blijft deze vader zo onzichtbaar en indirect loyaal aan zijn eigen ouders en hun geschiedenis.

Hoe kan hij dit gaan zien, vaak in benarde materiele, sociale en economische omstandigheden?

Niet als hij daar niet op wordt aangesproken. Niet als we niet de moeite nemen om in hem te investeren.

Ik kreeg het laatst maar niet duidelijk gemaakt aan een man die veel schade heeft toegebracht aan zijn stiefdochter en de rest van het gezin. Ik had het over belangen en de aanspraken van anderen, al heel vaak, het leek erop dat hij bleef leunen op zijn destructief recht.

De duplo-poppetjes- een methode die Marleen Diekman ons aanreikt- schoten me ter hulp. De tafel stond er vol mee. Hij er tussen, zijn innerlijk kind - hij pikte de betekenis van het kleine poppetje snel op - onder een glas geplaatst, wel zichtbaar, niet bereikbaar.

“Niet aankomen, is te pijnlijk” mompelde hij.

Nadat hij een tijdje geschoven had met waar hij dacht dat iedereen tov hem stond, viel op dat hij z'n jongste kind voortdurend meepakte, ook als er afstand moest worden uitgedrukt tov zijn ex-vrouw (de moeder van dit kind).

Ik stelde er een vraag over.

“Het is niet wat ik wil, maar ik doe het wel, hé.”

Een beginnetje van onder ogen zien.

En later toen hij zichzelf als kind tussen zijn ouders plaatste, zelf de verbinding makend tussen toen en nu, kind-ouder-kind.

Ik hoef niet in beweging te komen. Dat doet hij, en daardoor beweegt de balans een tikje mee. Ik neem het niet van hem over, adviseer hem niet.

Barbara Krasner, een Amerikaanse contextueel therapeute, spreekt over de dynamische hefboom van “genezen door ontmoeten” die teweeggebracht wordt door “omkeer”. Dat heeft te maken met terugkeer naar de bronnen van vervreemding en je op dat punt opnieuw verbinden en engageren.

Ze noemt twee bewegingen of fasen in die omkeer:

een beweging naar binnen, een voortdurend rekenschap afleggen van de ziel.

een beweging naar buiten toe, gericht op herstel en het opnieuw in balans brengen van de oorspronkelijke bestaansorde. Een keuze om je opnieuw te engageren, om te herstellen wat hersteld kan worden temidden van vervreemding, polarisatie, onverschilligheid en soms wanhoop.

Ze benoemt de stappen in het proces van je opnieuw verbinden

onder ogen zien

omvatten

erkennen

onderzoeken

testen

opnieuw doorwerken

herstellen

heropbouwen

ontschuldigen

vergeven.

Elk van die stappen vereist volgehouden moed en overtuiging, in een tijdperk waarin informatie kennis verdringt, waarin achterdocht vertrouwen uitholt, waarin ‘doen alsof’ het gesproken woord met betekenis in de weg staat.

In het voorbeeld gaat het niet om vertrouwen in het resultaat, maar over het vertrouwen dat iemand in staat stelt verder te gaan om te ontmoeten wat zich aandient.

Ik wil nog wat zeggen over partners in multi-problemegezinnen. Vaak zijn dat nieuw - samengestelde gezinnen, soms meerdere malen hernieuwd samengesteld, en is er dus sprake van verschillende partners.

Ook op partnerniveau zien we een verstoorde balans. Vaak zien we te jonge, nog onvolwassen mensen en tekort gekomen getraumatiseerde mensen. Weinig zelfvertrouwen wat leidt tot het onvermogen de ander te vertrouwen.

Zodoende komt er een enorme druk op de relatie te staan, want die moet alles compenseren. Wanneer je niet geleerd hebt je met jezelf te redden dan wordt het wel heel moeilijk om het met elkaar te redden.

Desondanks zien we dat voor hun juist deze relatie nog het meest veilig is in een voor hen onbetrouwbare wereld.

Die tegenstrijdigheid - niet zonder elkaar en niet met elkaar - leidt tot enorme spanningen, waardoor ook de kinderen binnen het gezin ernstig belast worden.

Ik pleit ervoor dat er binnen het hulpverleningsproces voldoende aandacht wordt geschonken aan de veelal moeizame partnerrelaties of de ex-partners, vaak de vader van de kinderen.

Aandacht die uitgebreid mag worden naar de intergenerationele context waarin de partnerrelatie is ingebed.

Dat vraagt een zorgvuldig lezen van de balans van geven en nemen, zowel horizontaal als verticaal: tussen de partners onderling, van hen naar hun ouders en van hen als ouders naar de kinderen.

Hoe rechtvaardig zijn deze balansen? Hoe heeft men op een eerlijke manier zorg voor de behoeften van zichzelf en de ander? Hoe is dat omgekeerd?

Vertrouwen is meer gebaseerd op de balans van geven en nemen dan op gevoelens van positieve of negatieve aard.

Vaak zien we dat balansen langdurig en ernstig uit evenwicht zijn. Er is geen billijke wederkerigheid in het geven en nemen.

En ook onrechtvaardige levensomstandigheden verhogen het destructieve recht van gezinsleden. Er is verschil in wat je overkomt met waar je verantwoording voor verschuldigd bent.

Ik ben ervan overtuigd dat mensen over mogelijkheden beschikken om uitwegen te zoeken bij de moeilijkheden in het leven van henzelf en dat van hun kinderen.

Dat geldt ook voor u en voor mij.

Ik heb ook geleerd dat wanneer ik me echt slecht voel bij wat ik doe dat het werksysteem en of gezinssystemen dingen met mij doen die ik niet verdraag of die ik niet wil, ook al weet ik er (nog) niet precies de vinger op te leggen. Dan moet ik kijken of ik geen onmogelijke opdracht krijg of bezig ben met dingen waar ik niet achter kan gaan staan.

Is het de setting? De afspraken? Is er wel een echt akkoord? Is er genoeg tijd om mezelf te observeren, voor mijzelf te zorgen? Het werkt niet om het onmogelijke proberen te verdragen, daarmee is nog nooit iemand geholpen.

Dat vraagt goed zorgen voor jezelf en voor elkaar op de werkvloer, ook daar is sprake van een balans.

Ik hoop dat ik iets aan gewicht in de schaal heb gelegd.